

ELS PIRINEUS: FRONTERA I CONNEXIÓ A L'ÈPOCA MODERNA

Resum

Els Pirineus, frontera o connexió? Frontera i connexió, com ho diu el títol d'aquest Col·loqui d'Estudis Transpirenencs? Fins fa poc, molta gent considerava els Pirineus com a frontera entre dues realitats, dos mons diferents que res no podia unir. Aquesta visió és el resultat de la història política dels dos Estats que es parteixen el Pirineu, al nord i al sud, des de l'època moderna. Però, el Pirineu mai no va ser una frontera humana, cultural o econòmica; pels seus ports hi passava molta gent i moltes coses. Les relacions culturals, humanes i econòmiques eren nombroses entre les poblacions, com ho recorden els emblemàtics tractats de lligues i patzeries, concòrdies entre valls de cada banda de la frontera política. Així, s'havien creat uns vincles de solidaritat de cada costat d'una frontera política construïda a poc a poc. Però les guerres dels segles XVI i XVII van jugar un paper sobre l'evolució de la frontera i els Pirineus van esdevenir durant l'època moderna, la Revolució i l'Imperi francesos, una línia cada cop més rígida, més ben controlada, concreta i interioritzada entre França i Espanya, aïllant poblacions que tenien contactes quotidians i la llengua i la cultura de les quals (les occitanes i les catalanes) formaven part d'un mateix conjunt.

Paraules clau: comerç, identitat, llengua, lligues i patzeries, migracions, protestants.

Patrici Pojada
Universitat de
Tolosa-Lo Miralh

Abstract

The Pyrenees, border or connection? Border and connection, as the title of this colloquium of trans-Pyrenean studies suggests? Until recently, many people considered the Pyrenees a border between two realities, two different worlds which could not be joined by anything. This point of view is the result of the political history of the two States which have been split in the Pyrenees, in the north and south, since the modern period. However, the Pyrenees had never been a human, cultural or economical border; many people and things travelled through its ports.

The cultural, human and economical relationships were numerous among the towns, as it can be seen in the emblematic treaties of «lligues i patzeries», harmonies between the valleys of each side of the political border. Thus, some bonds of solidarity between each side of a slowly built political border had been created. However, the wars of the 16th and 17th centuries played a role in the evolution of the border and the Pyrenees became, during the modern period, the Revolution and the French

Empire, a line which is more rigid every time, better controlled and internalized between France and Spain, and which isolates towns that had daily contacts and whose language and culture (Catalan and Occitan) were part of the same group.

Key words: trade, identity, language, *l·ligues i patzeries* (contract), migrations, protestants.

Els Pirineus, frontera o connexió? Frontera i connexió, com ho diu el títol d'aquest col·loqui d'estudis transpirinencs? Per encetar, citem la visió que tenia l'autor occità Ferran Delèris, nascut el 1922, quan, jove, des del seu Roergue estant, descobria les altures pirinenques:

Dròlle, me fasián pantaissar [parla dels Pirineus]. L'enveja me trapava de los anar vistalhar, de los escalar, de ne sonsir la nèu. Me passava tanben pel cap de los sautar afin de saber çò que i aviá al delà, dins aquel país que la mamà sonava Espanha. Contava que lo mond i èran diferents de nosautres. Pichonèls, morrenegres, manjaires de cebas, pudents de l'alèn, parlavan una altra lenga. Malsapioses e bregoses, èran pr'aquò de bons crestians. A l'Edat Mejana, per temps de memòria perduda, avián percaçat los maometans, de pagans venguts d'Àfrica per s'apoderar de las tèrras e desrasigar la Fe Vertadièra.¹

Què diu, aquest autor? Al sud dels Pirineus, deien que hi vivia gent molt diferent, petita, cara negra, menjadors de ceba, que parlaven una altra llengua; però eren bons cristians. Aquesta visió és el resultat de la història política dels dos Estats que es parteixen els Pirineus, al nord i al sud, des de l'època moderna. Però, com sabem, els Pirineus mai no van ser una frontera humana, cultural o econòmica; pels seus ports hi passava molta gent i moltes coses. Una mostra d'aquest pas del Pirineu ens la dona la immigració occitana de les terres de Gascunya, País de Foix, Llenguadoc, Llemosí o Alvèrnia cap a Catalunya, estudiada per diversos historiadors.² També, hem d'esmentar els emblemàtics tractats de l·ligues i patzeries, o sigui concòrdies entre valls de cada banda de la frontera política, conegudes des de l'edat mitjana. Aquestes vertaderes «paus pirinenques» van ser instituïdes per trobar un remei a la violència que s'havia expressat durant l'època medieval entre les valls pirinenques. Així, com ho veurem, s'havien creat uns vincles de solidaritat de cada costat d'una frontera política construïda a poc a poc; la frontera en un tal cas és, ella mateixa, connexió.

Parlarem de les relacions transpirinencs, partint de l'existència del que podríem anomenar una comunitat occitanocatalana de la qual la llengua és un element fort, passant per les relacions econòmiques i les solidaritats frontereres i, finalment, arribant als conflictes i al paper de les guerres internacionals sobre l'evolució de les relacions estudiades, entre els segles XVI i XIX, més o menys.

Unes relacions humanes fortes

La presència occitana a Catalunya és coneguda des de fa temps gràcies a les investigacions de Jordi Nadal i Emili Giralte publicades, a París, el 1960, i d'altres com ara les de Jaume Codina, Valentí Gual i Vilà i, molt recentment, Joan Peytaví. La por del protestantisme ocasionà un enduriment de la política respecte als immigrants. També cal comptar amb un altre element que posa en relleu la complexitat de la situació, vull parlar del paper dels famosos *mossurs* de la frontera que tenien relacions familiars de cada banda de la ratlla política i que es dedicaven al lucratiu comerç dels cavalls entre els dos regnes, mentre que la monarquia hispànica havia declarat aquest negoci il·legal. Les relacions socials, familiars, comercials d'aquells *mossurs* de la frontera els fan sospitar com a heretges. Per exemple, a la Vall d'Aran, és el batlle de Vilac qui ven cavalls cap al regne de França gràcies als vincles familiars que hi tenia.

La pressió protestant, al nord, el bandolerisme català, al sud, la immigració occitana, el contraban, van tenir conseqüències duradores sobre la frontera política que Felip II volia hermètica. Per això, les autoritats hispàniques van fortificar els Pirineus per impedir que passés «lo enemic francès», com deien, per exemple, al Rosselló. Així la frontera es fa més rígida i l'autoritat reial es fa més forta, però hi ha, malgrat tot, uns passos oberts, on la defensa és difícil (Rosselló i Vall d'Aran). El 1584, el governador del Castell Lleó, a l'Aran, Luis Saportella, escrivia que els aranesos «les son muy amigos [als francesos] por ser los más dellos aparentados con franceses», de manera que «tienen los araneses el pecho francés». Una mica abans, el virrei de Catalunya, Fernando de Toledo, no tenia confiança en els soldats catalans de Perpinyà quan escrivia al rei el 1579:

De soldados cathalanes no se puede hacer ningún género de fundamento, ni yo me fío dellos, porque ay tanta mezcla de franceses y gascones, que hablan la lengua de la misma manera que los naturales, que sería temeridad tener dellos diferente satisfacción.

Aquests dos testimoniatges posen de manifest que, malgrat la conflictivitat, hi havia molts contactes entre les poblacions pirinenques que gaudien d'una proximitat humana forta, caracteritzada per la intercomprensió lingüística que la documentació certifica, com també les reflexions dels contemporanis, escriptors i viatgers. Així, per exemple, alguns espanyols es van referir a la proximitat lingüística entre occitans i catalanoparlants, com ara Francisco de Zepeda, el qual va escriure el 1643: «La lengua catalana es muy parecida, o es la misma poco menos, que la lemosina en Francia que se usa en Lenguadoc o Narbona.» Els viatgers anglesos també van ser testimonis de la situació lingüística. Henry Swinburne (*Viatges per*

Espanya, 1775) escriu parlant dels valencians i dels catalans: «Llur llengua no és pas entesa pels espanyols; és un dialecte de l'antic llemosí, una mena de gascó.» Richard Twiss, en 1772, diu que és «un estrany dialecte semblant al llemosí», com John Talbot Dillon, qui trobant-se a l'Horta de València en 1778 escrivia: «La llengua d'aquest país és un dialecte del provençal.» Arthur Young, ell mateix, passant en 1787 pel Maresme català notava que, al Llenguadoc i a Catalunya es parla la mateixa llengua, i afegeix, més lluny, que aquest «dialecte» del Llenguadoc es parla a tot el sud de França, tot i que és diferent del francès.

Els viatgers vinguts de França són més discrets pel que fa a la realitat lingüística i cal que arribem al segle XIX per trobar, en els textos que he consultat, algunes notacions sobre el tema que ens interessa. Citem, de bell antuvi, Charles Davillier, al País Valencià en el decenni de 1860, el qual escriu que el valencià prové de l'antiga llengua llemosina, mentre que per Antoine de Latour, llemosí, a València en 1877, encara és la llengua llemosina que parla el poble valencià, i per Màrius Bernard, canès, ell també al País Valencià cap a 1880, la «parla valenciana» és el «collatéral grossier et corrompu de notre provençal, frère âpre et rude de notre langue d'oc» («col·lateral corromput del nostre provençal, germà aspre de la nostra llengua d'oc»). Aquests viatgers, tot i que tenien escassos coneixements de la llengua autòctona, es van adonar, nogensmenys, que el que parlaven valencians, catalans, llenguadocians, gascons, llemosins, provençals s'assemblava molt. Com ho explica l'esmentat Talbot Dillon, això passa perquè totes aquestes terres van ser les terres dels trobadors, per tant, les d'una unitat cultural antiga.

D'aquesta unitat, en tenien consciència els escriptors catalans del segle XIX com Bonaventura Carles Aribau el qual, en el seu poema *La pàtria* (1833) escriu: «En llemosí sonà el meu primer vagit.» Més a prop de nosaltres, en una conferència donada a Barcelona el 23 d'octubre de 1913, amb el títol *La Vall d'Aran i els catalans*, Josep Sandaran proclamava que l'aranès era una forma de català, com el gascó escrit pel luixonès Bernat Sarrieu, el llemosí de Josèp Ros, el provençal de Frederic Mistral, el llenguadocià d'Antonin Perbòsc, el rossellonès, el mallorquí, el valencià o l'alguerès, tantes varietats d'una única llengua, la dels trobadors.

A més, des de l'edat mitjana fins al segle XVIII, centenars d'estudiants catalans van travessar els Pirineus per anar a estudiar a la Universitat de Tolosa; sembla que aquest fenomen va esdevenir més fort durant el Renaixement i es va continuar, malgrat les guerres contínues entre les dues monarquies. La derrota catalana de 1714 va tornar a activar el corrent, sobretot perquè els catalans rebutjaven la Universitat de Cervera; de 1724 a 1763, més de set-cents catalans van anar a estudiar a Tolosa. Els catalans formaven el 90-91% dels ibèrics que anaven a estudiar a Tolosa. Pensem en la llarguíssima (104 versos) cançó catalana *Els estudiants de Tolosa* («A la vila de Tolosa / n'hi ha tres estudiants, / que en segueixen

els estudis / per a ser-ne capellans»), de la qual se'n discuteix l'origen, i que dona a veure relacions difícils dels estudiants catalans amb Tolosa («ai, tu, vila de Tolosa, / de mi te'n recordaràs: / persones, cases i places, / han d'anar a foc i sang!»). Així, segons la historiadora Núria Sales, el 1512 o 1513 hi hagué estudiants catalans processats i condemnats per la Inquisició de Tolosa.³

També, occitans i catalans es trobaven en molts pelegrinatges. L'auge del pelegrinatge cap a Montserrat se situa entre els segles xvi i xviii. La devoció a la Mare de Déu de Montserrat era bastant forta a l'Alta Alvèrnia, a Bigorra, a Comenge, al Llenguadoc tolosà, al País de Foix. El 1582, cent cinquanta-tres pelegrins de Sant Flor (Alvèrnia) van anar a Montserrat a causa de la pesta. Nombroses eren les confraries dedicades a la Mare de Déu de Montserrat, a Bigorra i Comenge, com també existia una «Casa de Montserrat» a Caseras (Comenge), fundada el 1603 i que va tancar al setembre de 1792 com a conseqüència de la Revolució Francesa i de la guerra contra Espanya. El monestir de Montserrat també va acollir, durant la Revolució Francesa, els bisbes de Tarba, Rius, Lavaur, Aush, vinguts a Catalunya a refugiar-s'hi, a través de la Vall d'Aran; per aquí i també per Puigcerdà hi van passar molts capellans, els quals també anaven a refugiar-se. El pelegrinatge a Montserrat és el més emblemàtic, però no era pas l'únic. Hi ha nombrosos santuaris als Pirineus que van rebre pelegrins de cada banda de la muntanya, com la Mare de Déu de Montgarri (Aran), Meritxell (Andorra), la Mare de Déu de la Pietat (Seix), la Mare de Déu de Savart (Tarascó, comtat de Foix).

Durant els pelegrinatges sovint s'organitzaven fires en les quals s'intercanviaven els productes de l'economia pastoral. A més de la transhumància, el comerç a través de la frontera terrestre dels regnes de França i d'Espanya representava una part notable dels intercanvis entre ambdós Estats, encara que no se'n pugui tenir una idea quantitativa precisa. Les relacions econòmiques i comercials de les quals parlem van necessitar que es creessin institucions especials per afavorir-les, sobretot en cas de guerra; són els famosos tractats de lligues i patzeries (o paus), elements essencials de les relacions pirinenques.

Les lligues i patzeries: tractats de pau i comerç pirinencs

L'expressió *lligues i patzeries* és la catalanització de l'occità *ligas e patzariás* o *patzerias* que subratlla ben bé els dos termes dels tractats, és a dir l'aliança (*ligas*) i la pau (*patzerias* de l'occità *patz* 'pau'; el català *paeria* correspondria a la paraula occitana *patzeria*; els paers, o magistrats municipals, tenien un paper de mantenidors dels acords de pau i treva). La idea de pau és essencial i trobem també l'expressió *carta de patz* o sigui «carta de pau». Tres components defineixen els tractats, és a dir la part pastoral (past, i també aigua, bos-

cos, herbes...), la part comercial (llibertat de comerç, pas obert d'un costat i l'altre de la frontera) i la pau, o sigui l'ajornament de les guerres, part fonamental dels tractats.

Els textos més antics d'acords entre valls de banda i banda de la cadena són del segle XIV i és també precisament del començament del XIV (1313) que data la Querimònia concedida a la Vall d'Aran per Jaume II, que confirma a l'article XIV «que els homes de la Vall tenen la possessió, ús, consuetud de fer la pau i de tenir una treva, d'any, amb el comte de Comenge i Arnaud d'Ispània i amb altres veïns de la universitat». Aquests tractats són una de les institucions de pau que van aparèixer després de l'any mil per substituir les manques de l'Estat medieval, en certa manera la pau i treva del món agropastoral. Però, a partir del segle XVI, les lligues i patzeries topen amb la naixença de la gran diplomàcia europea i dels grans Estats, més o menys centralitzats, que són França al nord, i Espanya al sud.

Una geografia d'aquests tractats ha de fer una distinció entre les dues grans patzeries, la de 1513, per als Pirineus centrals, i la de 1514 per als occidentals, que crearen un districte prou vast de diverses valls en el qual s'aplicaven els acords, i els tractats que unien només dues valls. En 1513, al Plan d'Arrem, als Pirineus centrals, a la frontera entre el regne de França i la Corona d'Aragó, es reuniren els representants de més de vint valls i països occitans, catalans i aragonesos, per signar un tractat, conegut com tractat del Plan d'Arrem. Els seus catorze articles, redactats en occità, són acords de past, comerç i ajornament de les guerres. L'acord no és pas independent de la conjuntura política de l'època, ja que ocorre al moment en què el reialme de Navarra és incorporat a Castella després d'una guerra de conquesta que va fer perdre a la família de Foix-Albret les seves possessions del sud dels Pirineus. Així, el context de guerra i la progressió de Castella cap als Pirineus explica que les poblacions de la frontera vulguin signar acords de pau, comerç i past, ja que aquesta situació difícil havia fet oblidar a les autoritats la vigència dels tractats.

A part d'aquests districtes vastos, existien relacions bilaterals establertes de vall a vall de cada banda, com, per exemple, pel que fa a la zona catalana entre Èrce (Coserans) i Tavascan (vall de Cardós), Vicdessòs (comtat de Foix) i vall Ferrera, Ordino (Andorra) i Siguer (comtat de Foix), Ordino i Miglòs (comtat de Foix), la vila d'Ax (comtat de Foix) i Esposolla (Capcir).

El tractat de 1513 ensenya que els acords se signaven per mantenir la pau entre les valls, també quan la guerra oposava França i la monarquia hispànica (article 1); els fronterers cercaven una neutralitat per mantenir les seves relacions econòmiques, basades en els intercanvis comercials i la transhumància (art. 2). Els habitants d'aquesta zona dels Pirineus havien creat una institució que els obligava a avisar-se en cas de guerra o d'arribada de soldats i que els assegurava uns drets en un territori geogràficament definit (protecció de

les persones, dels béns, del bestiar, dret a la justícia; art. 3, 5, 6, 7, 12, 13). No obstant això, no s'ha de veure els Pirineus com un lloc de tranquil·litat on regnaria la pau i on les relacions es farien sense cap problema, atès que aquests tractats tenien valor, únicament, per als habitants de les valls que els signaven i quan els Estats no els reduïen. No hi havia cap «federació pirinenca» lliure, i les lligues i patzeries no anaven amb la idea d'una veritable sobirania, perquè des de l'origen, els imperatius econòmics de la ramaderia i dels intercanvis comercials en determinaven l'existència.

Per entendre el paper dels tractats, s'ha de recordar la importància de les relacions fronteres a l'època moderna, en l'àmbit de l'ús de les pastures i de la transhumància, i en el del comerç. El comerç a través de la frontera terrestre entre els reialmes de França i d'Espanya podia representar una part notable del comerç entre ambdós països. En el sentit sud-nord, la trilogia sal, oli i llana apareix gairebé a tot arreu. La sal, necessària per al bestiar, venia de Cardona i, segons els foixencs, la seva qualitat era molt superior a la del Mediterrani o de l'Atlàntic. Per la Vall d'Aran passava sal d'Aragó i de Gerri de la Sal. De la Vall d'Aran, degut a la seva situació geogràfica, arribava la fusta cap al Comenge, Tolosa o fins i tot Bordeus.⁴ En el sentit nord-sud, els productes eren més diversos: bestiar viu que proveïa les carnisseries de les grans ciutats; cavallets i moltes mules que alimenten el mercat ibèric. La importància de la Vall d'Aran en aquest comerç mular és evident quan, el 25 de març de 1636, el virrei d'Aragó demana que el rei reconegui les lligues i patzeries als aranesos, malgrat la guerra dels Trenta Anys, no per als habitants ells mateixos sinó perquè el seu regne necessita les mules de França que entren per aquí.⁵ També trobem peix (congre, bacallà, sardines salades —*sardes arengades*—), productes tèxtils i de coure, objectes de mercaderies (vetes, fils, agulles...), ferreteria i eines diverses (ganivets, claus, pales, campanetes, ganxets, recipients...).

La guerra de Successió d'Espanya va introduir una acceleració cap a la decadència de les lligues i patzeries, atès que suspendre-les, més d'un cop, va ser una arma de la guerra de part de les monarquies. Aquests acords van esdevenir, cada vegada més, simples fets locals, tolerats quan no qüestionaven els interessos superiors dels regnes que controlaven, amb més o menys coerció, cada banda de la frontera política. A poc a poc, el contingut dels tractats es va reduir únicament a les convencions pastorals i se'n buidava el significat més polític donat per les clàusules d'ajornament de guerres. Paral·lelament, durant el segle XVIII, les relacions comercials de cada banda de la frontera van disminuir amb l'afirmació dels Estats i la centralització dels Borbons, després de la construcció de xarxes de comunicació que van desfer les velles relacions i solidaritats.

Relacions conflictives i paper de les guerres

Si les guerres de religió de la segona meitat del segle XVI esdevenen un pretext per tota una sèrie d'exaccions perpetrades entre els dos camps que lluiten, també permeten d'amagar nombrosos actes que continuen les antigues violències. Aquell clima d'inseguretat crònica feia que semblava necessari reforçar l'armament, ell mateix font d'una creixença de les tensions. A més s'hi afegia l'existència de lladres i de bandolers, seguidors d'uns bàndols que es lliuraven una guerra privada. Els bàndols, els podien integrar 100 o fins i tot 200 homes, tots armats del famós pedrenyal, i podien actuar uns trenta anys de durada.⁶

La presència protestant, important a la part nord dels Pirineus, al Bearn i al comtat de Foix, representava una amenaça per a la monarquia hispànica, tant més seriosa que dins les bandositats elles mateixes s'hi mesclaven elements que apareixien, amb raó o no, com a hugonots. Sabem que Felip II veia la monarquia com una ciutadella assetjada, que calia protegir, la unitat religiosa de la qual s'esquerdava sota les pressions exteriors. Recordem, a més, que des del principi del seu regnat, l'amenaça musulmana es fa més forta a tot el Mediterrani i que el 1568, els moriscos de Granada es van revoltar, i amb ells el perill esdevingué interior. El monarca tenia por que els moriscos valencians i aragonesos seguissin l'exemple dels granadins i es revoltessin, i temia, doncs, que una connexió amb els protestants occitans es realitzés, cosa que hauria posat fi a la cohesió, relativa, dels seus territoris.

Durant les guerres de religió franceses, entre 1562 i 1598, els bàndols «hugonots» fan incursions al territori català o aragonès on tenen aliats o, almenys, suports. D'altra banda, uns bandolers catalans participen, a Occitània, en la guerra contra els protestants. És el cas, per exemple, el 1562-1563 del setge d'una de les capitals del protestantisme, Montalban, al nord de Tolosa. Uns anys més tard, el 1571-1572, al contrari, la Inquisició espanyola es queixa que el bandoler ripollès Joan Escuder el Luterà hagi participat a la presa de Tarascó, al comtat de Foix, amb els protestants i que els hugonots locals l'hagin fet cònsol de l'esmentada vila. Les terres foixenques esdevenen el refugi habitual dels bandolers catalans, com ara la vila d'Ax, l'Hospitalet, Lusenac o el poble de Merens on s'amaguen, diuen els cònsols de Puigcerdà a final del segle XVI, Cua de Llop o Barba fina. Els exemples d'unions entre «foixencs» i bandolers catalans són nombrosos, segons el que va estudiar Xavier Torres i Sans. Per exemple, el 1581, són més de 300 protestants sota les ordres del bandoler català Galceran Cadell que assalten Bagà i Puigcerdà. Més tard, el 1592, alguns partidaris de Cadell es refugien al comtat de Foix després de la destrucció del castell d'Arsèguet, barrejant-se així amb els pretesos protestants. A la Vall d'Aran, seria el bàndol del batlle de Vilac i d'un tal Joan Arjó de Pierres que tindria, entre ell, «luteranos con los quales profanaron y robaron algunas iglesias y otras casas particulares y mataron a un governador della llamado Melchor de Bardaxí».

Tots aquests exemples indiquen de manera clara les connexions que existien entre bandolerisme del sud i les guerres de religió del nord. Però, també, al mateix temps, assenyalen les imbricacions i la complexitat de les solidaritats. No sembla que la unitat de religió o la lluita religiosa siguin els criteris principals per a la constitució dels bàndols. Aquests, com ho podem saber segons els documents disponibles, comprenien gran part d'elements occitans. Per exemple, dels 95 bandolers esmentats durant tot l'any 1573, dels quals coneixem l'origen (sobre un total de 140), el 55% era occità, mentre que només 24% eren catalans i 21% aragonesos.⁷ Aquests occitans eren molt sovint joves, prou sovint pastors.

Hem parlat d'hugonots, però qui eren? La documentació esmenta els protestants, anomenats molt sovint «luterans», cosa que no reflecteix la realitat del protestantisme pirinenc i occità que fou calvinista i no luterà. Per utilitzar només un exemple, Aimeric de Narbona, el vescomte de Sent Guironç, qui entrà a la Vall d'Aran i al Pallars el novembre de 1597, al cap de «més de tres cents lluterans» diuen els documents, fou un dels darrers fidels de la Lliga catòlica que va reconèixer el rei Enric IV de França molt tard. Com ho diu amb raó la historiadora Núria Sales, tots aquests suposats «hugonots» eren, en realitat, catòlics de Comenge i Coserans, dues regions pirinenques que no van passar al protestantisme. A més, les represàlies portades a terme, al maig de 1598, pels barons d'Eroles i d'Erill, van tocar les altes valls de Coserans, o sigui, una vegada més, regions i poblacions que, com els atacants, no eren pas protestants. Finalment, les denominacions d'hugonot o de «luterans», no revelen pas la identitat religiosa dels que les rebien i amagaven accions resultant d'un mer bandidatge. Per això, és molt significatiu que, encara als voltants de 1930, la paraula *igonau* significués a la Vall d'Aran «membre de bandes gascones provinents de França, que havien atacat la Vall d'Aran», sense cap referència a la religió.⁸ Així s'ha establert una sinonímia entre «hugonot» i «francès», i el poeta aranès Josèp Condó Sant Beat (1867-1919) ho va il·lustrar —contra el que la història ens ensenya d'aquell episodi— en el seu poema *Victòria deths aranesi er an 1597*, on torna a utilitzar els tòpics vigents tres segles abans, assimilant aranesos i defensors de la gran fe cristiana contra els «gavachos protestants».

Les guerres van tenir un paper important a la frontera pirinenca, i el Tractat dels Pirineus (1659) ens ho recorda. La paraula «frontera» designava durant molt de temps una zona més o menys ampla als marges d'un territori políticament més ben controlat en la qual els exèrcits s'enfrontaven. Els períodes llargs de guerra del segle XVII i del començament del XVIII van permetre conèixer millor la cadena pirinenca; les memòries, reconeixements militars, informes, mapes, relacions, etc., són la mostra del coneixement del terreny. L'espai fronterer mal dominat pels poders centrals, administrat i protegit per la població local, es va convertir en una línia, sovint fortificada, tant en la monarquia hispànica (pensem en la política de fortificacions de Felip II a la fi del segle XVI) com en la francesa (concretament,

les construccions o renovacions de Vauban al Rosselló). Tot plegat va portar a una veritable materialització de la frontera política que com més anava, més assimilada tenien les poblacions locals que convivia a cada banda. Els progressos de la cartografia militar són un exemple d'aquest millor coneixement del territori. Nicolas Sanson d'Abbeville, geògraf del rei de França, publicà el 1675 el primer mapa del conjunt pirinenc que fa correspondre ben bé muntanya i frontera (*Els Munts Pirineus, en els quals hi ha assenyalats els passos de França a Espanya*). Més tard, dos cartògrafs militars francesos, Roussel i La Blottière, van fer un pas decisiu amb llur mapa general dels Pirineus, publicat a París cap a 1730, que té un munt de detalls que demostren un coneixement precís de la frontera.

La materialització de la frontera en l'espai i en els esperits, conseqüència de les guerres, va obligar la població fronterera a definir-se com a integrant d'una comunitat diferent d'aquella a què s'havia adherit l'altre, el veí de l'altre costat. Segurament, aquelles identitats, que es formaven i modificaven contínuament, eren encara fosques, però l'assimilació d'un límit es fa realitat als Pirineus de l'època moderna. La frontera va esdevenir mental i va separar, doncs, durant les guerres de religió, els catòlics dels protestants o va crear «francesos» i «espanyols» en una Cerdanya dividida pel Tractat dels Pirineus. Les guerres que van tenir la frontera pirinenca com a teatre, van ser l'origen principal d'una «francofòbia».⁹ Les guerres de Successió d'Espanya (1702-1714) i de la Quàdruple Aliança (1718-1721) també van aflixar els lligams seculars entre Coserans o Comenge i la Vall d'Aran, com també entre els comtats nord-catalans i el Principat de Catalunya creant al Rosselló una imatge negativa dels veïns del Principat i fent augmentar la distància entre el nord i el sud de Catalunya. També, la Revolució Francesa i l'Imperi van provocar grans canvis institucionals i polítics, i les guerres van tornar a aparèixer als Pirineus. És fàcil comprendre que la represa de les hostilitats entre els dos Estats va afectar profundament les relacions entre occitans i catalans veïns: incursions de miquelets, comerç desballestat o interromput, matances, etc. De nou, aquells anys de guerra, com els dels segles XVI i XVII, van reforçar la frontera mental, la qual cosa feia més present la frontera política.

Lloc, línia i espai de connexió, els Pirineus van esdevenir durant l'època moderna, la Revolució i l'Imperi francesos, una frontera cada cop més rígida, més ben controlada i concreta entre França i Espanya, que va aïllar unes poblacions que tenien contactes quotidians i la llengua i la cultura de les quals (les occitanes i les catalanes) formaven part, crec, del mateix conjunt. L'època moderna, amb el centralisme que va suposar, va marcar la decadència d'una civilització que va malmetre la Revolució Francesa —per exemple amb la supressió del sistema de successió, de privilegis locals, d'estats provincials (Corts), de totes les institucions particulars, etc.— i més tard el segle XIX amb la seva estructuració administrativa.

En aquest procés molt llarg, les guerres, l'actuació de les administracions, les manifestacions de nacionalisme, la pertinença a dos grans Estats i el reconeixement de dues capitals polítiques allunyades, mentre s'acabava la construcció del que anomenen l'«Estat-nació» (amb fronteres geogràfiques i mentals ben definides i assimilades), amb, al costat francès, la derrota de 1871 contra Prússia i la imposició de la llengua francesa en l'escolarització obligatòria durant la dècada de 1880, van anar contra la proximitat de les poblacions pirinenques de cada banda de la frontera, és a dir una cultura, en concret les llengües. A poc a poc, les valls de cada vessant, cada vegada més despoblades, van viure d'esquena i els pirinencs van anar oblidant llurs arrels, girant-se cap al nord o cap al sud mentre que des de segles, i potser mil·lennis, vivien en estreta connexió. Pot ser, aleshores, que, al segle xx, la frontera ja no fou sinònim de «connexió»; però ¿com podríem silenciar tota la història que ens lliga?

Notes

- 1 Ferran DELÈRIS (2002), *Memòris. Camins, pensaments e dolors d'un enfant de Bòrs*, Institut d'Estudis Occitans, p. 5. Ferran Delèris va morir al febrer del 2009.
- 2 Vegeu Jordi NADAL & Emili GIRALT (1960), *La population catalane de 1553 à 1717. L'émigration française et les autres facteurs de son développement*, París, SEVPEN, 354 p.; pel cas dels comtats catalans del nord, Joan PEY-TAVÍ DEIXONA (2005), *Catalans i occitans a la Catalunya moderna (Comtats de Rosselló i Cerdanya, s. xvi-xvii)*, Barcelona, Òmnium Cultural/Antiga Fundació Salvador Vives i Casajuana, 2 volums, 413 i 435 p.
- 3 Núria SALES (1989), *Els segles de la decadència (segles xvi-xviii)*, Barcelona, Edicions 62, p. 38.
- 4 Els boscos aranesos de propietat col·lectiva eren arrendats per comengesos i explotats per obrers també comengesos, i la fusta conduïda cap a Tolosa, pel Garona, formant rais, o *carrassi*, en gascó d'Aran.
- 5 Arxiu de la Corona d'Aragó, Consell d'Aragó, llig. 98, Saragossa, 25/3/1636
- 6 Vegeu, en especial, Xavier TORRES I SANS (1991), *Els bandolers (s. xvi-xvii)*, Vic, Eumo, 227 p.; i Xavier TORRES I SANS (1993), *Nyerros i Cadells: bàndols i bandolerisme a la Catalunya moderna (1590-1640)*, Barcelona, Reial Acadèmia de les Bones Lletres-Quaderns Crema, 439 p.
- 7 *Dietari de la Generalitat de Catalunya* (1994), volum 2, Barcelona, Generalitat de Catalunya.
- 8 Joan COROMINES (1990), *El parlar de la Vall d'Aran. Gramàtica, diccionari i estudis lexicals sobre el gascó*, Barcelona, Curial.
- 9 Vegeu també, Òscar JANÉ CHECA (2006), *França i Catalunya al segle xvii. Identitats, contraindidentitats i ideologies a l'època moderna (1640-1700)*, Catarroja-Barcelona, Editorial Afers, 459 p.